

Елка Мирчева

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“
при Българската академия на науките
София, България

Рецензии и обзори

**Ваня Мичева. Картината на света в езика на новобългарските
дамаскини. София, ДиоМира, 2015. 268 с.**

През последните няколко години д-р Ваня Мичева проявява траен интерес към една от много привлекателните напоследък теми в езиковедските изследвания и с особено сериозни приноси в областта на славистиката – лингвокултурологичните проучвания.

Идеята, езикът да бъде погледнат през призмата на културата и присъствието на човека в света, дава възможност научното изследване да напусне тесните рамки на осмислянето и класифицирането на чисто лингвистичните факти и да потърси в тях нови измерения в посока на менталното представяне на всички знания за света, с които разполага човекът като културно детерминиран индивид, като индивидуален, а и като колективен субект.

В резултат от прилагането на този подход става възможно очертаването на картината на света в езика, която в последно време е първостепенна задача в утвърдилата се българска школа в областта на етнолингвистиката.

Монографичният труд на В. Мичева *Картината на света в езика на новобългарските дамаскини* е пореден приносен труд в посока на изясняването на картината на света за българския език.

Във Въведението към своята разработка В. Мичева представя теоретичните постановки, върху които стъпва нейното проучване. Обстойно е представена съществуващата научна литература в областта на лингвокултурологията. Заслужава да се отбележи критичният прочит на представените водещи трудове в тази насока, както и формулирането на собствената изследователска позиция на авторката. Още в самото начало на този преглед на преден план е изведена една идея, която е водеща при избора на темата на предлагания труд – „на всеки отрязък от време съответства определена картина на света; хората през различни епохи имат различна представа за света, а различните етноси влагат собствен смисъл в националната концептосфера“.

Като отличен познавач на новобългарските дамаскини В. Мичева познава феномена *книжовен език на народна основа от XVII в.* и избира да изследва картината на света именно в новобългарските дамаскини, а този избор и ясно прокараното през цялото изследване схващане за приемствеността в историята на българския език насочват авторката към метода на постепенното изграждане на картината на света чрез анализ на най-важните културни концепти.

Новобългарските дамаскини са забележително явление не само с въвеждането в книжовна употреба на говорим български език. Макар и едно от последните проявления на средновековната българска книжнина, в дамаскините наследеното от предходните векове (било чрез преразказа на Дамаскин Студит, било с преработването на не-Дамаскинови по произход текстове) се приближава до читателя благодарение на съзнателните усилия на книжовниците от XVII в.

Именно тук „проговарят“ с нов глас и познатите библейски сюжети, и житията на светци и мъченици, и оригиналните произведения на старобългарската литература.

Именно тук може да се очаква и най-съществената, при това заявено българска, промяна на картината на света по отношение на в голяма степен универсалната средновековна.

Поставената цел трябва да бъде високо оценена, защото досега в много по-голяма степен е проучена картината на света в традиционната култура. Изследванията на паметници на писмената, при това на средновековната писмена култура се броят на пръсти и са насочени изключително към анализа на частни проблеми. В този смисъл задачата на предлаганата книга е амбициозна и трудна за осъществяване. Избраният метод на анализ е комплексен – диахронен, съпоставителен, лексикосемантичен, контекстуален, а конкретният анализиран материал е повод за многобройни приноси и сами по себе си завършени анализи не единствено на лексикално, но и на морфологично, на синтактично и словообразователно равнище.

Този съществен допълнителен акцент в предлаганата разработка надхвърля рамките на лингвокултурологичното проучване и определя монографията като принос в историческите езиковедски изследвания.

Още в средата на 60-те години на XX в. В. Топоров и В. Иванов формулират в *Славянские языковые моделирующие семиотические системы* цял ред бинарни опозиции от концепти, които и до днес са отличен инструмент в лингвокултурологичните изследвания. Настоящото монографично проучване е изградено върху изпитаната схема на анализа на езиковите реализации на ключови за избраната тема концепти.

Същинската част на изследването е организирана в четири големи дяла, обособени от бинарните опозиции *добро/зло; горе/долу; светлина/тъмнина; свое/чуждо*. В оглавленията на всяка от тези глави не случайно обаче е използван многократно изразът „концептите от групата на...“. Разширявайки значително обхвата на своето проучване, авторката разглежда още: в групата *добро/зло* концептите *правда/грях* и *ляво/дясно*; в групата на *свое/чуждо* – концептите *вътре/вън, близо/далече*.

В. Мичева избира да очертае картината на света в новобългарските дамаскини с помощта на анализа на концепти с различен характер (ценностни, времеви, социални), а освен това и с бинарни двойки с различно място в сложната йерархична система на концептите, на върха на която стои противопоставянето на сакрално и профанно.

Всеки един от разделите на монографията е разработен по сходен начин. Опорна точка в търсенето на картината на света в новобългарските дамаскини е състоянието в така наречените класически старобългарски паметници (КСП). Материалът от КСП е анализиран за нуждите на лингвокултурологичното изследване. Самият характер на КСП (Евангелия, Апостол, Псалтир, Евхологиум, житийни и похвални слова от два сборника) определя картината на света в КСП – всеки един от концептите в разглежданите бинарни двойки е пречупен през християнската аксеология. Приведени и анализирани са множество примери, а като съпоставителен материал са привлечени съчиненията на Климент Охридски и Презвитер Козма. В раздела за старобългарското състояние има ценни наблюдения за изковаването на старобългарската терминология в светлината на лингвокултурологията.

Център на предлаганото проучване са новобългарските дамаскини. Използван е материал от различни типове дамаскински сборници. Всеки един от проучваните концепти е подробно анализиран в дамаскинската книжнина. Новият светоглед на българските книжовници от XVII в. започва от новия подход на Дамаскин Студит и начина, по който той компилира и преработва класически византийски образци. Въпреки това в архаичните дамаскини новото съдържание е облечено в дрехата на традиционния книжовен език. Истинската мащабна промяна настъпва едва в новобългарските дамаскини. В. Мичева привежда и анализира обилен материал. Опирайки се на последни текстологични проучвания, авторката разграничава Дамаскиновите от не-Дамаскиновите текстове в дамаскините, потвърждавайки с лингвокултурологичен анализ, че въпреки че са изравнени по език и стил, оригиналните творби на Дамаскин Студит и произведенията на старобългарската книжнина, достигнали до дамаскините са извървели различен път и са плод на различни процеси.

Извънредно високо оценявам анализираниите откъси от Климентовите слова, Житието на св. Петка на Патриарх Евтимий, Житието на Мария Египетска и т.н. в дамаскините им преработки. Именно тук най-ярко личи промяната в езиковата картина на света през XVII в. Съзнателното търсене на ясен и достъпен изказ, обилно добавените вставки с нравоучително съдържание, непрекъснатият стремеж към средновековния сюжет профанен, а дава възможност дамаскините да привнесат в текста ценностите на своето време. Именно това дава повод за новите черти в картината на света в новобългарските дамаскини. Тя остава в рамките на християнската аксеология, но в многобройните предупреждения към вярващите да се въздържат от непристойно поведение, в книжнината си пробиват път и някои следи от архетипни религиозни представи, както и ритуали от традиционната култура.

Всеки един от разделите обобщава широк кръг от реализациите на концептите, представени в синонимни редове и обединени в ядро, приядрена зона и периферия. Изведени и са основните семи, характеризиращи съдържанието на всеки концепт.

Авторката прави многобройни ценни лингвистични изводи, между които е постепенното надделяване на определени лексеми, поява на нови композита, на нови словообразователни тенденции, навлизане на турска лексика.

В Заключението получените резултати са обобщени и осмислени не като прост сбор, а са пречупени през още един интересен поглед към цялостната езикова картина на света в новобългарските дамаскини и елементите, които я изграждат. До религиозната картина на света, която определя средновековната, в това число и дамаскинската книжнина, се нареждат: предвъзрожденските нагласи; дохристиянските и традиционните представи; битовата картина на света; елементите от наивната картина на света. Последният раздел на Заключението обобщава резултатите от ролята на езиковите средства при съграждането на картината на света в дамаскините – това е книжовният език на народна основа от XVII в. и промените, които настъпват в него в областта на лексиката, словообразователните варианти, деривацията, използването на нови морфологични и синтактични средства, както и на разнообразни варианти за номинация на един феномен.

Монографичното изследване на Ваня Мичева представлява принос едновременно в областта на лингвокултурологията, в историята на българския език, както и в цялостните проучванията на едно от най-интересните явления в книжовния живот на XVII в. – появата на новобългарските дамаскини. Направени са многобройни частни научни приноси в областта на историческата лексикология, синтаксиса, словообразуването и теминообразуването.

Картината на света в новобългарските дамаскини е новаторски труд в полето на тематика, която повече от две столетия не спира да предизвиква интереса на многобройни учени у нас и в чужбина. Монографията на Ваня Мичева доказва перспективността на един сравнително нов изследователски метод, който, приложен към книжовноезиков материал от преди четири века, очертава настъпващата промяна в цялостния бит и светоусещане на средновековния българин, както и първите белези, сочещи предстоящото Възраждане.

✉ Елка Мирчева
elka_mircheva@abv.bg

Публикувано: 15 април 2016